

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI

SHARQ TILLARI VA ESKI O'ZBEK YOZUVI

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar soha
Ta'lim sohasi: 110000 – Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi: 5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish
(o'zbek tili)

Toshkent – 2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil "7" - 12 -dagi "1000"-sonli buyrug'ining 4 -ilovasi bilan fan dasturi ro'yxati tasdiqlangan.

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashining 2018-yil "21" - 11 -dagi 5 - sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

- Sotiboldiyeva S. – ToshDO'TAU, "Sharq tillari" kafedrasini mudiri, filologiya fanlari doktori, dotsent
- Abdirashidov Z. – ToshDO'TAU, "Sharq tillari" kafedrasini dotsenti, PhD

Taqrizchilar:

- Shamsimuhamedov I. – ToshDO'TAU, "Sharq tillari" kafedrasini katta o'qituvchisi, filologiya fanlari nomzodi
- Hamroyev J. – SamDU, "Tojik tili va adabiyoti" kafedrasini mudiri, filologiya fanlari doktori

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2018-yil "28" - avgustdagi 1 -sonli bayonnoma).

I. O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

O'zbek tili va adabiyoti, folklorining tarixan shakllangan adabiy, lingvistik maktablari va ta'limotlarini, mumtoz va zamonaviy metodlarini, buyuk ajdodlarimizning o'zbek va jahon tilshunosligi rivojiga qo'shgan hissasi, ularning ilmiy merosi, ona tilimizning xalqaro miqyosdagi o'rni va nufuzi, uning boshqa tillar bilan aloqalari, o'zbek tili va adabiyotining rivojlanish istiqbollari bilan bog'liq ilmiy muammolarni tadqiq etish uchun arab va fors tillari va ularning grammatik normalarni o'rganish dolzarblik kasb etadi.

"Sharq tillari va eski o'zbek yozuvi" fani arab va fors tilini o'z ichiga oladi. Namunaviy dastur har ikki tilga oid ma'lumotlarni qamrab olgan.

"Sharq tillari va eski o'zbek yozuvi" bo'yicha bakalavr kursining maqsad va vazifalari o'zbek tili va adabiyotining har tomonlama taraqqiy topishida Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy kabi ilmiy fan va adabiyot namoyandalarining xizmati va qoldirgan merosini, ayniqsa Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muhammadrizo Ogahiy, Boborahim Mashrab, Muqimiy, Furqat kabi o'nlab mumtoz adiblarimizning umumbashariyat madaniy xazinasidan munosib o'rin olgan o'lmas asarlarini chuqur o'rganish va ilmiy asosda tadqiq etishga qaratilgan bo'lib talabalarda ilmiy axborot bilan ishlash ko'nikmalarini va malakalarini shakllantirish, o'qish, yozish, arab imlosidagi qo'lyozma, toshbosma gazeta, jurnal va ilmiy asarlarni o'qishga, ulardan o'z faoliyati uchun zarur bo'lgan axborotlarni olishga o'rgatish, joriy imloga tabdil va tahlil qila olishlariga erishish.

"Sharq tillari" fani asosiy ixtisoslik fanlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan dasturi "O'zbek tili tarixi", "O'zbek folklori", "O'zbek adabiyoti tarixi", "Navoiyshunoslik", "Matnshunoslik", "O'zbek tilshunosligi tarixi", "Leksikografiya asoslari", "O'zbek dialektologiyasi", "O'zbek mumtoz poetikasi asoslari" kabi umumkasbiy fanlar bilan uzviy bog'langan bo'lib, ushbu fanlarda aks etgan ayrim adabiy-nazariy masalalarni qamrab olishi jihatidan uyg'unlik kasb etadi.

II. O'quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarga arab va fors tillarining nazariy asoslari, ularning asosiy grammatik kategoriyalarini o'rgatish hamda ularni amalda tatbiq etish ko'nikmasini hosil qilish.

Fanning vazifasi – talabalarda ilmiy axborot bilan ishlash ko'nikmalarini va malakalarini shakllantirish, o'qish, yozish, arab imlosidagi qo'lyozma, toshbosma gazeta, jurnal va ilmiy asarlarni o'qishga, ulardan o'z faoliyati uchun zarur bo'lgan axborotlarni olishga o'rgatish, joriy imloga tabdil va tahlil qila olish ko'nikmasini hosil qilish.

"Sharq tillari" o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida **talaba:**

- arab yozuvi va uning tarqalishi, arab harflarining o'ziga xos xususiyatlari, arab va fors tili fonetikasi, morfologiyasi, punktuatsiyasi, arab va fors tili lug'ati, arab va fors tiliga xos qisqa va cho'ziq unlilar va boshqa belgilar, arab va eski o'zbek yozuvidagi o'zaro farqlar haqida **tasavvurga ega bo'lishi:**

- arab va fors tilida imlo qoidalarini, arab va fors tilida soʻz yasashini, arab va fors tilida oʻzak va u orqali soʻzlarni topa bilishni, arab imlosidagi matnlarni qiyinchiliksiz mutolaa qilib tabdil qila olishni, oʻzbek tili tarkibidagi arab va fors soʻzlarni tahlil qila olishni;

- arab va fors imlosining oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash, arab va fors tilida soʻz yasashi va grammatik qoidalarini aniqlash, arab yozuvidagi manbalarni farqlash, arab alifbosidagi matnlarni oʻqish, arab imlosidagi matnlarini transkripsiya qilish, arab imlosida yozishni bilish, arab va fors tilidagi soʻz va iboralarini tarjima qilishda lugʻatdan foydalana bilish, arab imlosida xatosiz yoza *bilishi va ulardan foydalana olishi*;

- ilmiy axborot bilan ishlash, oʻqish, yozish, arab imlosidagi qoʻlyozma, toshbosma gazeta, jurnal va ilmiy asarlarni oʻqish, ulardan oʻz faoliyati uchun zarur boʻlgan axborotlarni olish, joriy imloga tabdil va tahlil qila olish va ulardan foydalanish *koʻnikmalariga ega boʻlishi kerak*.

III. Asosiy qism (amaliy mashgʻulotlar)

Arab tili qismi boʻyicha

1-Modul. Arab tili tovushlar tizimi va yozuv

1-mavzu. Kirish. Fonetika va yozuv. Umumiy maʼlumotlar

Arab yozuvi va uning tarqalishi. Arab adabiy tilining vujudga kelishi. Klassik arab tili. Hozirgi zamon arab adabiy tilining shakllanishi. Arab lahja(sheva)larining oʻziga xosligi. Arab alifbosi.

2-mavzu. ا، ب، ت، ث، ج، د، هـ، و، ز، ح harflari. Qisqa va choʻziq unililar

Arab harflarining oʻziga xos xususiyatlari. Oʻzbek va arab tillaridagi undoshlarning qiyosiy tasnifi. Arab tiliga xos undosh tovushlar. Unli tovushlar va ularning yozilishi. Boʻgʻin.

3-mavzu. ذ، ر، ز، د، خ، ح، ج harflari. Tashdid

Shadda, yaʼni ikkilantirish belgisining soʻzlarda ishlatilishi. Soʻzlarni toʻgʻri oʻqish qoidalarini. Alif maqsura, yaʼni qisqa alifning soʻzning oxirida oʻqilish qoidasi. Ta-marbuta, yaʼni bogʻlangan "t" shaklining soʻzda kelishi.

4-mavzu. ل، ق، ف، ط، ظ، ع، غ harflari. Tanvin

Arab tilida tanvin, yaʼni kelishiklarning turlari. Tanvin damma (bosh kelishik)ning soʻz oxirida oʻqilishi. Tanvin kasra (qaratqich kelishik)ning soʻz oxirida oʻqilishi. Tanvin fatha (tushum kelishik) shakli.

5-mavzu. هـ، ض، ص، ش، س harflari. Hamza

Arab tilida hamzaning turlari. Qatʼiy (oʻqiladigan) hamza va uning imlo qoidalarini. Vaslali (oʻqilmaydigan) hamzaning yozuvda ifodalanishi.

6-mavzu. Shamsiy va qamariy harflar. Aniqlik artikli

Arab alifbosining 2 guruhga boʻlinishi. Shamsiy harflar va ularning nomlanishi. Qamariy harflarning nomlanishi. Al-artikldagi "l" tovushining talaffuzi. Qamariy harf bilan boshlangan soʻzlarning talaffuz etilishi. Shamsiy harflar bilan boshlangan soʻzlarning talaffuzi.

7-mavzu. Eski oʻzbek yozuviga xos harflar

Eski oʻzbek yozuvga xos harflar, ularning nomlanishi, yozilish shakllari va oʻqilish qoidalarini.

8-mavzu. Eski oʻzbek yozuviga xos harfiy birikmalar va ularning oʻqilishi

Alif yo (y). Soʻz boshida qoʻllanishi, uning «e», «i» unlisini ifoda qilishi, forscha, baʼzan turkiy soʻzlarda «yo» harfining yozilmaslik anʼanalari yoki harakat bilan berilishi.

Alifu vov. Soʻz boshida qoʻllanishi, uning «u», «o» unililarini ifoda qilishi. Arabcha, forscha, baʼzan turkiy soʻzlarda vov harfining yozilmaslik anʼanalari yoki harakat bilan berilishi.

Vovu alif. Soʻz oʻrtasida, soʻz oxirida u unlisining choʻziq talaffuz qilinishini bildirishi, «o» unlisi kabi oʻqilishi.

Nunu kof. Soʻz oʻrtasida va oxirida qoʻllanishi, hozirgi oʻzbek tilidagidek «ng» tovushini ifoda qilishi.

9-mavzu. Isloh qilingan eski oʻzbek yozuvi va uning imlosi

Arab grafikasi asosidagi eski oʻzbek yozuvining isloh qilinishi tarixi, uning «Chigʻatoy gurungi» tashkiloti tomonidan amalga oshirilishi, yutuq va kamchiliklari. Unli tovushlarni ifoda qiluvchi harflar, undosh tovushlarni ifoda qiluvchi harflar, arab soʻzlaridagi undosh harflar taqdiri, harakatlar taqdiri, raqamlar islohi.

2-modul. Soʻz turkumlari. Ismning turlari va uning grammatik kategoriyalari

1-mavzu. Ot soʻz turkumi

Arab tilida otlarning turlari. Turdosh otlar va ularga oid soʻzlar. Yakka shaxs ismi, geografik joy nomi, narsa yoki jonivorning nomini anglatib kelgan atoqli otlar.

2-mavzu. Sifat. Tub, nisbiy va rangni anglatuvchi sifatlar

Arab tilida sifatning turlarga boʻlinishi. Tub sifat va uning xususiyatlari. Nisbiy sifatga oid soʻzlarning maʼno xususiyatlari.

3-mavzu. Olmoshlar

Arab tilida olmoshlarning turlari. Kishilik olmoshlari. Ko'rsatish olmoshlari, turlari, ularning gapdagi vazifalari. So'roq olmoshlari. Birikma olmoshlari. Ot bilan keluvchi birikma olmoshlarining vazifalari. Ajratuvchi yoki ta'kidlovchi olmoshning gapdagi vazifasi va qo'llanilishi.

4-mavzu. So'z o'zagi. O'zak undoshlar. Shakl yasovchi undoshlar

Arabcha so'z o'zagi undosh harflardan iboratligi. Arab alifbosidagi barcha harflar o'zak tashkil qiluvchi undoshlar ekanligi. Noo'zak harflar va ularning qo'llanilishi.

5-mavzu. So'z vaznlari

Arab tilidagi so'zlarning xilma-xil shakllarini bir tartibga solish. Arab tilida vazn, ya'ni qoliplarning mavjudligi. Uch harfli fe'llarning vaznini yasalishi.

6-mavzu. Lug'at bilan ishlash

Arab tilida lug'at bilan ishlashda so'zning o'zagini aniqlanishi. So'zning o'zagini aniqlash orqali so'zning ma'nosini topish.

7-mavzu. Jins kategoriyasi

Arab tilida jins turlari. Muzakkar jins, ya'ni erkak kishini ifodalovchi so'zlar. Muannas jins, ya'ni ayol kishini ifodalovchi so'zlar.

8-mavzu. Kelishik kategoriyasi

Arab tilida kelishik: bosh, qaratqich va tushum kelishigi. Ismlarning turlanishi. Ikki kelishikli ismlar.

9-mavzu. Son kategoriyasi. Ikkilik son

Son va uning grammatik turlari. Ikkilik sonning yasalish va shakllari.

10-mavzu. Ko'plik son. To'g'ri ko'plik

Ko'plik sonning gapdagi ma'nolari. To'g'ri ko'plikning yasalish shakllari. Ko'plikda moslashuv.

11-mavzu. Siniq ko'plik

Siniq ko'plikning shakllari. Siniq ko'plikdagi so'zlarning gapdagi vazifalari va xususiyatlari.

12-mavzu. Son. Sanoq son va ularning qo'llanilishi

Son turlari. Sanoq sonlarning sanalmish bilan kelishi. Sonlarning moslashgan va moslashmagan aniqlovchilar bilan kelishi. Sanoq sonlarning jins bilan kelishi va uning o'zgarish qoidalari.

13-mavzu. Tartib son va ularning qo'llanilishi

Tartib son. Tartib sonlarning sanalmish bilan kelishi. ك so'zining ishlatilishi. ك so'zi so'roq so'zi vazifasida. ك so'zi hitob so'zi vazifasida.

14-mavzu. Holat kategoriyasi

Arab tilida so'zlarning noaniq holatda kelishi. So'zlarning aniq holatda kelishi. Aniqlik artiklsiz kelgan so'zlarning aniq holatda bo'lishi.

3-modul. Gap va uning turlari

1-mavzu. Ismiy gaplar

Arab tilida gap turlari. Ismiy gap va uning vazifalari. Gap bo'laklarining kelish tartibi. Ismiy gapning jinsda va sonda moslashishi. Kesimi ega haqida xabar beradigan ismiy gap. Kesimi eganing o'rni haqida xabar beradigan ismiy gap.

2-mavzu. So'roq gaplar va uning turlari

Arab tilida so'roq gaplarning turlari. Umumiy so'roq gaplar va ularga oid yuklamalar. Maxsus so'roq gaplar va so'roq olmoshlari. Old ko'makchilar bilan birikkan so'roq olmoshlari. Alternativ so'roq gaplar va ularning gapdagi ma'nolari.

3-mavzu. Fe'liy gaplar

Fe'l-kesimli gap. Fe'liy gapning strukturasi.

4-mavzu. Old ko'makchilar (predloglar)

Arab tilida old ko'makchilarning turlarga bo'linishi. Asl predloglar va ularning gapdagi ma'nolari. Ot predloglarning gapdagi vazifalari. Murakkab predloglarning ma'no xususiyatlari.

5-mavzu. Predloglarga qo'shiluvchi birikma olmoshlari

Birikma olmoshlarining predloglarga qo'shilishi va sodir bo'ladigan ayrim o'zgarishlar. Fe'liy yoki ismiy gaplarda predlogli birikma olmoshining kelishi.

6-mavzu. Kesimi old ko'makchi bilan kelgan ismiy gap

Old ko'makchili ismiy kesimning yasalişi. "Kechikkan ega" haqida ma'lumot. Kesim old ko'makchi bilan kelgan ismiy gapning vazifasi.

7-mavzu. So'z birikmasi. Moslashgan (sifatlovchi) aniqlovchi

Arab tilida so'z birikmalari. Moslashgan aniqlovchining gapdagi vazifasi. Aniqlanmish va aniqlovchining tartib qoidalari. Moslashgan aniqlovchining grammatik kategoriyalar bilan bog'lanishi.

8-mavzu. Moslashmagan (qaratqichli) aniqlovchi (izofa)

Izofa birikmasi. Qaratqichli aniqlovchi va uning grammatik xususiyatlari. Qaralmish va qaratqich aniqlovchi. Izofaning grammatik kategoriyalar bilan kelish qoidalari. Izofa zanjiri, uning yasalişi va gapdagi vazifalari.

9-mavzu. Egaga ta'sir qiluvchi yuklamalar

Arab tilida yuklamalarning turlari. Egaga ta'sir qiluvchi yuklamalarning o'ziga xos xususiyatlari. Yuklamalarning gapdagi vazifalari.

10-mavzu. Mutlaq inkor yuklamasi

Inkor yuklamalarining ismiy va fe'liy gaplarda kelishi. Inkor yuklamalari va ularning vazifalari.

4-modul. Fe'l

1-mavzu. Fe'l haqida umumiy ma'lumot

Arab tilida fe'l so'z turkumi haqida tushuncha. Fe'lning turlari. Fe'l zamonlari haqida ma'lumotlar. Fe'l mayllari. Arab tilida fe'l boblari.

2-mavzu. Fe'l boblari. Uch undoshli fe'llarning I bobi.

Fe'lning o'tgan zamon shakli

Arab tilida fe'l boblari haqida. I bob fe'li, shakllari. Arab tilida zamon shakllari. O'tgan zamonda fe'lning tuslanishi. O'tgan zamon fe'li bilan keluvchi yuklamalar.

3-mavzu. To'ldiruvchi

Arab tilida to'ldiruvchi. Vositali to'ldiruvchining gaplarda ifodalanishi. Vositasiz to'ldiruvchining vazifalari va ma'no xususiyatlari.

4-mavzu. Fe'l bilan kelgan birikma olmoshi

Fe'lga qo'shiluvchi birikma olmoshlarning gapdagi vazifalari. Fe'liy gapda fe'lga qo'shiluvchi birikma olmoshining ma'no va xususiyatlari.

5-mavzu. Fe'lning hozirgi-kelasi zamon shakli

Fe'lning hozirgi-kelasi zamon shaklining yasalişi. Hozirgi-kelasi zamon fe'li bilan qo'llaniladigan yuklamalar.

6-mavzu. Fe'l mayllari. Fe'lning shart mayli

Fe'l shart mayli yasalişi. Shart yuklamalari va ularning gapdagi vazifalari.

7-mavzu. Fe'lning istak mayli

Istak mayli, yasalişi. Istak yuklamalari va ularning gapdagi vazifasi.

8-mavzu. Fe'lning buyruq mayli

Fe'l buyruq maylining yasalişi. Buyruq maylining gapdagi vazifasi.

9-mavzu. II, V hamda III va VI bob fe'llari

II va V bob fe'llarining yasaliş shakllari. III va VI bob fe'llarining yasaliş shakllari. Ularning ma'nolari.

10-mavzu. IV, VII va IX bob fe'llari

IV, VII va IX bob fe'llarining yasaliş shakllari. Ularning ma'nolari.

11-mavzu. VIII va X bob fe'llari

VIII va X bob fe'llarining yasaliş shakllari. Ularning ma'nolari.

12-mavzu. Fe'l vaznlaridan yasalgan sifatdosh shakllari

Sifatdosh shakllari va ularning turlari. Aniq daraja sifatdosh. Majhul daraja sifatdosh. Boblarning sifatdosh shakllari yasalişi va ularning ma'nolari.

13-mavzu. Fe'l vaznlaridan yasalgan masdar shakllari

Arab tilida masdar, ya'ni o'zbek tilidagi harakat nomi. Masdar shakllari. Har bir fe'l boblarining masdar shakllari yasalişi va ularning ma'nolari.

Fors tili qismi bo'yicha
1-Modul. "Sharq tillari" faniga kirish

1-Modul. Fors alifbosi xususiyatlari

Kirish. Fors tili haqida umumiy ma'lumot. Grafika. Arab-fors alifbosi Arab yozuvi va uning o'ziga xos xususiyatlari. Munfasil harflar haqida ma'lumot. Qisqa unilarning yozuvda ifodalanishi. ث, پ, ت, ب harflari; ح, ج, خ harflari; س, ش, ه harflari; ض, ص, ظ, ع, غ harflari; م, ن, و, ه harflari; Cho'ziq unilarni yozuvda ifodalanishi; Diftong Bo'g'in va Urg'u; Shamsiy-qamariy harflar va ularning imlosi.

2-Modul. Bog'lama va olmosh

Ot kesimli sodda yig'iq gap. Ast bog'lama. Fors tilida olmosh. Olmoshlarning turlari. Ko'rsatish olmoshi va so'roq olmoshi. So'roq gapning tuzilishi. Kishilik olmoshlari. Bog'lamaning tuslanishi (to'liq shakli). Hast so'zining mustaqil ma'noda ishlatilishi. Bog'lamaning qisqa shakli

3-Modul. Ot so'z turkumi va izofa

Otlarda son kategoriyasi. Fors tilidagi arabiy kopliklar. Fors tilida izofa. Izofa zanjiri. Egalik affikslari. Egalikni ifodalanishi. Miqdor sonlar. Tartib sonlar.. Fors tilida yil, oy, kunlarni ifodalanishi

4-modul. Fe'l so'z turkumi, predloglar

Fe'l. Fe'llarning yasaliishi. Fe'llarning noaniq shakli. Fe'llarning tarkibiga ko'ra turlari. Fe'l negizlari. O'tgan zamon aniq fe'li. Kelishiklarni ifodalanishi. Asosiy predloglar. Izofali predloglar. Murakkab predloglar. Yo-ye vahdat va yo-ye nakare. Xo'd o'zlik lomoshi. Hozirgi zamon fe'l negizi. Hozirgi-kelasi zamon fe'li. Qo'shma fe'llarni kontakt va distant holati. Fors tilida ot. Fors tilidagi otlarning yasaliishi. Vaqtni ifodalanishi. Doshtan fe'li. Yoshning ifodalanishi. Payt holi. Yo-ye nesbat. Fors tilida ravish. Ravishlarni turlari. Buyruq mayli. Fe'lining shart-istak mayli. Hozirgi-kelasi zamon shart-istak mayli. Modal fe'llar. Modal so'zlar. O'tgan zamon davom fe'li. Numerativlar

5-modul. Fe'lining funksional shakllari. Qo'shma gap.

Sifatdosh. O'tgan zamon sifatdoshi. Ravishdosh. O'tgan zamon ravishdoshi. Payt ergash gap. Hozirgi zamon sifatdoshi. Yo-ye liyoqat. Yo-ye masdari. O'tgan zamon natijali fe'li. Uzoq o'tgan zamon fee'li. Sifat. Sifatlarning yasaliishi. Sifat darajalari. Harakat yoki holat nomini bildiruvchi otlar.. Qisqartirilgan infinitive. Shaxssiz gaplar. Ahii kelasi zamon fe'li.. O'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'lining majhul nisbati. Aniqlovchi ergash gap. O'tgan zamon shart-istak mayli. Shart ergash gap. To'siqsiz ergash gap. Sabab ergash gap

IV. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha
ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishda quyidagi didaktik tamoyillarga amal qilinadi:

- amaliy mashg'ulotlar mavzusini aniq belgilab olish;
- o'qituvchining innovasion pedagogik texnologiyalardan unumli foydalana olishi;
- talabada natijani mustaqil tarzda qo'lga kiritish imkonini ta'minlash.

Amaliy mashg'ulot doirasida beriladigan fanning
nazariy qismi mazmuni

Arab tili bo'yicha: Arab tili alifbosi va yozuvi, u haqda qisqacha ma'lumot. Arab alifbosining o'ziga xos xususiyatlari. Munfasil va muttasil harflar. Diftonglar. Arab tili tovush tarkibi va uning alifboda ifodalanishi. Arab tilida harflarning talaffuzi, ularning yozilishi va o'qilishi. Unli va undosh harflar. Qisqa va cho'ziq unilarning yozuvda ifodalanishi. Belgilar. Arab tilida so'z yasaliishi, vaznlar, arabiy konstruksiyalar. Arab tilida so'z aniq va noaniqligining ifodalanishi. Arab tilida so'z tarkibi. O'zak va uning turlari. Otlarda jins kategoriyasi. Ot va fe'l kesimli sodda yig'iq gap. So'roq va ko'rsatish olmoshlari. So'roq gapning yasaliishi. Arab tilida son kategoriyasi. Olmoshlar. Aniqlovchi va uning turlari. Sifat va uning darajalari. Arabiy izofaning yasaliishi va imlosi. Izofa zanjiri. Egalik affikslari. Kesimlik kategoriyasi (asosiy predloglar). Fe'l. Fe'l negizlari va tarkibi. Fe'llarning asosiy shakllari. Fe'l zamonlarining yasaliishi. Sifatdoshlar va ravishdoshlar. Masdar. Sifatdosh. Fe'l mayllari. Sifat va uning darajalari. Ega va kesimga ta'sir qiluvchi yuklamalar. Son. Sanoq, tartib son va ularning qo'llanilishi.

Ot-kesimli sodda yig'iq gap. So'z turkumlari. Ism so'z turkumi. Harf so'z turkumi. Fe'l so'z turkumi. Aniqlik va noaniqlik kategoriyasi. Ismlarda ikkilik va ko'plik kategoriyasi. Arab tilida kelishik. Egalik affikslari. Arab tilida "birlik"ning ifodalanishi. Fe'l mayllari. Sifat va uning darajalari.

Arab tilidagi maqsad va to'ldiruvchi ergash gap, aniqlovchi ergash gap, shart ergash gap, to'siqsiz ergash gap, sabab ergash gaplar haqida qisqa va umumiy tushunchalar.

Fors tili bo'yicha: Fors tili haqida umumiy ma'lumot. Fors alifbosi va yozuvi hamda uning o'ziga xos xususiyatlari (shamsiy va qamariy harflar). Diftonglar. Fors tili tovush tarkibi va uning alifboda ifodalanishi. Fors tilida harflarning talaffuzi, ularning yozilishi va o'qilishi. Arab satr usti belgilari (tashdid, hamza, tanvin, vasla).

Fors tilida gap va uning tuzilishi, arabiy va forsiy konstruksiyalar. Ot-kesimli sodda yig'iq gap. So'roq gapning yasaliishi. Intonatsiya (ohang). bog'lama va uning shakllari. Olmoshlar.

Forsiy izofaning yasaliishi va imlosi. Izofa zanjiri. Otlarning ko'plik shakli. Egalik affikslari. Fors tilida sonlar (miqdor va tartib sonlar). Fors tilida yil, oy va kunlarning ifoda etilishi. Birlik va noaniqlikning ifodalanishi.

Fe'l. Fe'l negizlari va tarkibi. Fe'llarning asosiy shakllari. Fe'l zamonlarining yasalishi. Fe'llarda mayl kategoriyasi. O'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'l nisbatlari. Vaqtning ifodalanishi. Sifatdoshlar va ravishdoshlar.

Ko'makchi va uning turlari. Yoshning ifodalanishi.

Sifat va uning darajalari. Ravish va uning turlari. Ko'makchi so'zlar. Asosiy ko'makchilar va ularning turlari. Izofali old ko'makchilar, murakkab old ko'makchilar, ort ko'makchi. Bog'lovchilar. Ergashtiruvchi bog'lovchilar, birlashtiruvchi bog'lovchilar. Yuklamalar, so'roq yuklamalari, inkor yuklamalari, kuchaytiruvchi yuklamalar, his-hiyajon yuklamalari.

So'z birikmalari va ularning turlari. Izofali so'z birikmalar. Old ko'makchili so'z birikmalari. Bitishuvli so'z birikmalar. Murakkab so'z birikmalar. Sodda gaplar sintaksisi. Bir tarkibli va ikki tarkibli gaplar. Shaxssiz gaplar. Gap bo'laklari: gapning bosh bo'laklari (ega va kesim), gapning ikkinchi darajali bo'laklari. Ega bilan kesimning moslashuv turlari. Ot kesimli sodda yig'iq va sodda yoyiq gaplar. Fe'l kesimli sodda gaplar.

Qo'shma gaplar sintaksisi. Bog'langan qo'shma gaplar. Ergashgan qo'shma gaplar: ega ergash gap, kesim ergash gap, to'ldiruvchi ergash gap, aniqlovchi ergash gap, shart ergash gap, maqsad ergash gap, sabab ergash gap, payt ergash gap.

6-modul. Eski o'zbek yozuvi

Arab yozuvining o'ziga xosliklari. Arab alifbosidagi haflarning yasalishi. Munfasil va muttasil harflar. Arab alifbosidagi o'zbek tiliga xos bo'lmagan tovushlarni ifodalovchi harflar. Eski o'zbek yozuvidagi matnlarda fors tilidan o'zlashgan so'zlar. Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yohud ahloq" asarini o'qish va tahlil qilish. Eski o'zbek yozuvidagi matnlarda arab tilidan o'zlashgan so'zlar. Arab o'zlashmalari ishtirok etgan matnlar tahlili. Yangi va eski yil hisobi. Muchal hisobi. Xat turlari. Xattotlik bosqichlari. Nasta'liq xatining o'ziga xos xususiyatlari. Abjad hisobi. Harfiy san'atlar: tarix, muammo, tuyuq, tajnis, topishmoq, chiston. Matnni tabdil qilish tamoyillari Lotin va kirill alifbosidagi matnni eski o'zbek yozuviga o'girish Eski o'zbek yozuvida raqamlarning ifodalanishi

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim va topshiriqlar uchun tavsiya etiladigan mavzular:

Arab tili bo'yicha:

1. ا، ب، ت، ث، ج، د، هـ، و، ن، ي harflarining yozilish shakllari va talaffuzi. So'zlar mashq qilish. Qisqa va cho'ziq unlilar.
2. ذ، ر، ز، د، خ، ح، ج harflarining yozilish shakllari va talaffuzi. So'zlar mashq qilish. Tashdid.
3. ل، ق، ف، ط، ظ، ع، غ harflarining yozilish shakllari va talaffuzi. So'zlar mashq qilish. Tanvin.
4. س، ش، ص، ض، ه harflarining yozilish shakllari va talaffuzi. So'zlar mashq qilish. Hamza.

5. Shamsiy va qamariy harflar. Aniqlik artikli xususida asosiy va qo'shimcha adabiyotlardan foydalangan holda chuqurroq ma'lumot olish.
6. Eski o'zbek yozuviga xos harflar yozilish shakllari va talaffuzi. So'zlar mashq qilish.
7. Eski o'zbek yozuviga xos harfiy birikmalar va ularning o'qilishi xususida asosiy va qo'shimcha adabiyotlardan foydalangan holda chuqurroq ma'lumot olish.
8. Isloh qilingan eski o'zbek yozuvi va uning imlosi xususida asosiy va qo'shimcha adabiyotlardan foydalangan holda chuqurroq ma'lumot olish.
9. Ot so'z turkumi xususida asosiy va qo'shimcha adabiyotlardan foydalangan holda chuqurroq ma'lumot olish.
10. Sifat. Tub, nisbiy va rangni anglatuvchi sifatlar. Mavzuga oid asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
11. Olmoshlar. Mavzuga oid asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
12. So'z o'zagi. O'zak undoshlar. Shaki yasovchi undoshlar mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
13. So'z vaznlari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
14. Jins kategoriyasi mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
15. Kelishik kategoriyasi mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
16. Son kategoriyasi. Ikkilik son mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
17. Ko'plik son. To'g'ri va siniq ko'plik mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
18. Son. Sanoq va tartib son va ularning qo'llanilishi mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
19. Holat kategoriyasi mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
20. Ismiy gaplar mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
21. So'roq gaplar va uning turlari mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
22. Fe'liy gaplar mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
23. Old ko'makchilar (predloglar) mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
24. Predloglarga qo'shiluvchi birikma olmoshlari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
25. Kesimi old ko'makchi bilan kelgan ismiy gap mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
26. So'z birikmasi. Moslashgan (sifatlovchi) aniqlovchi mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish. Mashqlar bajarish.
27. Moslashmagan (qaratqichli) aniqlovchi (izofa) mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish. Mashqlar bajarish.
28. Egaga ta'sir qiluvchi yuklamalar mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
29. Y mutlaq inkor yuklamasi mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.

30. Fe'l boblari. Uch undoshli fe'llarning I bobi. Fe'lning o'tgan va hozirgi-kelasi zamon shakli mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
31. To'ldiruvchi mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar asosida mashqlar bajarish.
32. Fe'l bilan kelgan birikma olmoshi
33. Fe'l mayllari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
34. II, V hamda III va VI bob fe'llari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
35. IV, VII va IX bob fe'llari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
36. VIII va X bob fe'llari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
37. Fe'l vaznlaridan yasalgan sifatdosh shakllari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
38. Fe'l vaznlaridan yasalgan masdar shakllari mavzusi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot o'qish.
39. Ijtimoiy mavzularda sodda matnlar tuzish.

Fors tili bo'yicha:

1. Kirish. Fors tili haqida umumiy ma'lumot
2. Grafika. Arab-fors alifbosi Arab yozuvi va uning o'ziga xos xususiyatlari
3. Munfasil harflar haqida ma'lumot
4. Qisqa unilarning yozuvda ifodalanishi
5. Diftong Bo'g'in va Urg'u
6. Arab satr ustki belgilari
7. Shamsiy-qamariy harflar va ularning imlosi.
8. Ot kesimli sodda yig'iq gap
9. Ast bog'lama
10. Fors tilida olmosh. Olmoshlarning turlari.
11. Ko'rsatish olmoshi va so'roq olmoshi
12. So'roq gapning tuzilishi
13. Kishilik olmoshlari
14. Bog'lamaning tuslanishi (to'liq shakli)
15. Hast so'zining mustaqil ma'noda ishlatilishi
16. Bog'lamaning qisqa shakli
17. Otlarda son kategoriyasi
18. Fors tilidagi arabiy kopliklar
19. Fors tilida izofa
20. Izofa zanjiri
21. Egalik affikslari. Egalikni ifodalanishi
22. Miqdor sonlar. Tartib sonlar
23. Fors tilida yil, oy, kunlarni ifodalanishi
24. Predloglar
25. Buyruq mayli
26. Modal fe'llar. Modal so'zlar.
27. Maqsad ergash gap. To'ldiruvchi ergash gap.
28. O'tgan zamon davom fe'li.

29. Numerativlar
30. Sifatdosh. O'tgan zamon sifatdoshi. Ravishdosh. O'tgan zamon ravishdoshi
31. Payt ergash gap
32. O'tgan zamon natijali fe'li
33. Uzoq o'tgan zamon fee'li.
34. Sifat. Sifatlarning yasalishi. Sifat darajalari.
35. Harakat yoki holat nomini bildiruvchi otlar
36. Ahiq kelasi zamon fe'li.
37. Aniqlovchi ergash gap
38. Shart ergash gap
39. To'siqsiz ergash gap
40. Sabab ergash gap

Eski o'zbek yozuvi

1. Eski o'zbek yozuvi tarixi
2. Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yohud ahloq" asarini o'qish va tahlil qilish
3. Navoiyning "Ilk devon"idan matnlar o'qish va tahlil qilish
4. "Qobusnoma" asarini o'qish va tahlil qilish
5. Ahmad Yassaviy "Hikmatlar" ini o'qish va tahlil qilish
6. Gulxaniyning "Zarbulmasal" asarini o'qish va tahlil qilish
7. "Qissai Rag'buziy" asarini o'qish

Ishchi dasturni shakllantirish jarayonida mustaqil ta'lim soatlari hajmiga mos holda mavzularni tanlab belgilash tavsiya etiladi.

Talaba "Sharq tillari va eski o'zbek yozuvi" fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish va topshiriqlarni bajarishda fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda mavzular bo'yicha referat, taqdimot tayyorlashi tavsiya etiladi. Bunda o'qitish va nazorat kilishning avtomatlashtirilgan tizimlari, fan buyicha qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash hamda Internet tarmog'idan foydalanishi maqsadga muvofiq. Mustaqil ishlar joriy nazorat tarkibida baholanadi.

VI. Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbalari

Asosiy adabiyotlar

1. Ibrohimov N., Yusupov T. Arab tili grammatikasi. 1-, 2-jildlar. -T., 1998, 2003.
2. Faruk Abu-Chacra. Arabic: An Essential Grammar. Routledge, 2007.
3. Abdusamadov M. Fors tili. -T.: Sharq, 2007.
4. Anousha Shahsavari, Blake Atwood. Persian of Iran Today, 2 Volume. UT Austin Center for Middle Eastern Studies, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil yakunlari va 2017-yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017-yil 16-yanvar, №11.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi” to'g'risidagi Farmoni (Xalq so'zi 2017-yil, 8-fevral)
3. Sh.M.Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilanbirga quramiz. T.: O'zbekiston, 2017
4. Sh.M.Mirziyoyev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T.: O'zbekiston, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to'g'risida (Xalq so'zi 2017-yil, 21-aprel).
6. Baranov X. Arabsko-russkiy slovar. –M., 1985.
7. Xolidov B. Arab tili darsligi. –T.: O'qituvchi, 2007.
8. Abdujabborov A. Arab tili. –T., 2007.
9. Talabov E. Arab tili. –T.: O'qituvchi, 1993.
10. Hasanov M., Abzalova M. Arab tili darslari. –T.: Nihol, 2010.
11. Quronbekov A., Vohidov A., Ziyayeva T. Fors tili. –T.: Musiqa, 2009.
12. Rubinchik Yu.A. Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazika. – M., 2001.
13. Rubinchika Yu.A. Persidsko-russkiy slovar. –M., 1965.
14. Muin M. Farhang-e forsi. –Tehron, 1371.
15. Is'hoqov F. Eski o'zbek tili va yozuvi. – Toshkent. 1995.

Internet saytlari

1. <http://library.zivonet.uz/uz/book/35164>
2. <http://library.zivonet.uz/uz/book/35149>
3. <http://library.zivonet.uz/uz/book/41245>
4. <http://library.zivonet.uz/uz/book/40578>
5. <http://library.zivonet.uz/uz/book/34135>
6. <http://library.zivonet.uz/uz/book/33460>
7. <http://library.zivonet.uz/uz/book/33430>
8. <http://library.zivonet.uz/uz/book/29850>
9. <http://library.zivonet.uz/uz/book/17115>
10. <http://library.zivonet.uz/uz/book/36849>
11. <http://library.zivonet.uz/uz/book/57597>
12. <http://library.zivonet.uz/uz/book/10886>
13. <http://library.zivonet.uz/uz/book/9549>
14. <http://library.zivonet.uz/uz/book/56805>
15. <http://library.zivonet.uz/uz/book/35>